

Konsekvenser av Covid-19-pandemin för barn som anhöriga och unga omsorgsgivare

Pauline Johansson, Eva Sennemark, Lennart Magnusson och Elisabeth Hanson

Konsekvenser av Covid-19-pandemin för barn som anhöriga och unga omsorgsgivare

© 2021 Författarna och Nationellt kompetenscentrum anhöriga

FÖRFATTARE Pauline Johansson, Eva Sennemark, Lennart Magnusson &
Elisabeth Hanson

FOTO Pixabay.com

ISBN 978-91-87731-69-3

TRYCKERI Pdf-fil

Sammanfattning

Den pågående covid-19 pandemin och medföljande restriktioner påverkar många sektorer och grupper i samhället. Barn som anhöriga och unga omsorgsgivare är särskilt utsatta grupper som fått liten uppmärksamhet och det finns ingen klar bild av hur de har påverkats. Det finns heller ingen klar bild av hur stödet till målgrupperna har påverkats av pandemin och vad det innebär för den personal som arbetar med frågorna.

Nationellt kompetenscentrum anhöriga (Nka) har beviljats medel från Socialdepartementet för en kartläggning om hur anhöriga, anhörigstödspersonal och anhörigstöd påverkas av Covid-19-pandemin, samt att ge förslag till omedelbara och långsiktiga åtgärder för att stötta anhöriga och utveckla anhörigstödet under pandemin och kommande kriser. I kartläggningen ingår även barn som anhöriga och unga omsorgsgivare vilka är fokus för denna rapport. Resultatet utgör underlag för Socialstyrelsens pågående uppdrag att utarbeta underlag för en nationell anhörigstrategi, liksom för myndigheter, regioner, kommuner och enskilda utförare.

Data har samlats in från september 2020 till och med mitten av mars 2021. Sex fokusgruppsintervjuer har genomförts med 44 deltagare från fyra nationella nätverk som Nka arrangerar i samverkan med Socialstyrelsen avseende barn som anhöriga. En nationell webbenkät har skickats ut till anhörigkonsulenter som arbetar med stöd till anhöriga/barn som anhöriga och unga omsorgsgivare inom samtliga kommuner i Sverige, och som besvarats av 216 anhörigkonsulenter. Utöver det har en genomgång gjorts av 28 idéburna organisationers hemsidor i syfte att identifiera tillgången på information om Covid-19 och stöd under pandemin till barn som anhöriga och unga omsorgsgivare. Data har analyserats med kvalitativ innehållsanalys och deskriptiv statistik. Samverkan och återkoppling med Socialstyrelsen har skett löpande under kartläggningens gång.

Utifrån insamlade data är det tydligt att Covid-19-pandemin har haft stora negativa konsekvenser för många barn som anhöriga och unga omsorgsgivare och gjort målgrupperna ytterligare osynliga och svåra att nå. Större omsorgsbörda, uteblivet eget stöd och starkt begränsade nätverk är några av de konsekvenser som betonas i fokusgrupperna, där barnen kan bli helt utlämnade till en isolerad familj, med en sjuk förälder, utan de nätverk som annars kan bidra till att normalisera tillvaron. Några av de grupper som beskrivs som extra sårbara på grund av pandemins restriktioner är barn med missbrukande/psykiskt sjuka föräldrar, barn till svårt sjuka föräldrar på sjukhus, barn i sorg och unga på gymnasieskolor.

Resultaten pekar också på att pandemin blottat redan befintliga brister i samhället. Brister som tidigare varit kända men som ställs på sin spets under pandemin. Utsatta grupper, vars stöd sedan tidigare fungerat bristfälligt har under pandemin försämrats eller uteblivit helt med stora konsekvenser för dessa barn och unga. Tillsammans med isolering och ökad oro för den närståendes hälsa innebär situationen betydande psykiska påfrestningar för barnen och konsekvenserna av detta är i dagsläget helt okända. Samtidigt nämns i fokusgrupperna en rad olika exempel på omställning av verksamheter och nya former av stöd till just barn som anhöriga och unga omsorgsgivare vilka kan bidra med lärdomar inför framtiden.

De förslag på åtgärder som lyfts i fokusgrupperna kan ses som rättighetsbaserade, det vill säga åtgärder som behövs för att tillgodose barnrättsperspektivet enligt Barnkonventionen (1). Förslagen handlar också om att inkludera barn som anhöriga och unga omsorgsgivare som inte nås av digitala eller traditionella former av stöd. Det kan röra sig om barn och unga i socioekonomiskt utsatta familjer, barn och unga vars föräldrar inte själva kan ta till sig informationen eller barn och unga som själva har kognitiva svårigheter men ändå är anhöriga. Fokusgrupperna visar att så inte har skett på grund av en rad olika orsaker såsom att personalen utlånats till andra verksamheter eller tidspress i verksamheterna. Vidare har vissa stödverksamheter ställts in eller verksamheter stängt för anhörigas besök, vilket innebär att personalen inte längre möter barn och unga på samma sätt som innan pandemin. Det faktum att många av de intervjuade uttrycker att de inte vet hur barn som anhöriga och unga omsorgsgivare har det under pandemin och att de blivit ännu mer osynliga får ses som mycket oroväckande.

Förutom de åtgärder som enskild personal eller chefer kan genomföra, exempelvis att efterfråga hur barn/syskon i familjen mår, är de flesta av förslagen på en mer strategisk nivå. Med strategisk nivå avses övergripande ledning, myndigheter eller nationella organ. På kort sikt rör det sig om ökad digital kompetens, möjligheter att kommunicera information och stöd till barn som anhöriga och unga omsorgsgivare. En aspekt som framförallt betonas av de ideella organisationerna är att möjliggöra att barnen får besöka sjuka föräldrar på sjukhus. Mer resurser till skola och elevhälsa är också förslag som framkommer i sammanhanget.

På längre sikt krävs en beredskap och struktur som säkrar stöd till barn som anhöriga och unga omsorgsgivare under kommande kriser. Planer behöver tas fram och spridas så att ansvariga är medvetna om vad som ska göras, av vem och hur information ska kommuniceras ut så att barnen inte lämnas ensamma med ansvaret för en sjuk, missbrukande eller våldsam förälder. Mer kunskap behöver också tillföras för att förstå barnens förutsättningar så att en tydlig planering kan genomföras. Ett annat viktigt område är att öka den digitala kompetensen hos berörda aktörer samt medvetenheten om målgruppen.

Rekommendationer på kort och lång sikt

För att på ett effektivt och långvarigt sätt tillgodose barn som anhöriga och unga omsorgsgivares behov, både utan och under pågående pandemier och andra samhällskriser, krävs en ökad samverkan mellan olika aktörer och att aktivt involvera målgrupperna i planeringen. Det kan röra sig om samverkan mellan och inom skola, hälso- och sjukvård, socialtjänst och ideella organisationer, men även allmänheten, beslutsfattare samt barn som anhöriga och unga omsorgsgivare själva. För att undvika mer långtgående konsekvenser för barn som anhöriga och unga omsorgsgivare än de som redan uppstått föreslås följande åtgärder på kort och lång sikt.

- **Samordning:** En integrerad strategi med en samordningsorganisation för flera aktörer på lokal, regional och nationell nivå behövs, samt en förstärkning av etablerade nätverk med effektiv kommunikation och kontakt med andra aktörer. I denna samordning behöver krisplaner utformas för hur man ska säkra information

och stöd till barn som anhöriga och unga omsorgsgivare inför eventuella framtida situationer.

Information och stöd: Information behövs för att öka förståelse hos barn som anhöriga och unga omsorgsgivare om den pandemi eller annan kris som råder samt om vilket stöd som finns att tillgå. Informationen måste vara åldersanpassad och lätt tillgänglig. Den behöver finnas tillgänglig i olika forum där målgrupperna kan vistas så som i skola, inom vård och omsorg, inom fritidsaktiviteter, via internet och på olika organisationers hemsidor.

- **Delaktighet:** Barn och unga med svårt sjuka föräldrar eller syskon ska undantas besöksförbud på sjukhus och andra vård- och omsorgsboende. Personal inom hälso- och sjukvård ska fortsatt tillämpa Hälso- och sjukvårdslagen (2017:30) kap. 5, 7§ (2) och ge information, råd och stöd till barn som anhöriga. På detta sätt synliggörs dessa barn och unga mer aktivt, de blir delaktiga och får en ökad förståelse om vad som händer.
- **Skolgång:** För att bryta isolering och avlasta barn som anhöriga och unga omsorgsgivare den utökade belastning och utsatthet i hemmet som en nedstängning av skola och fritidsaktiviteter medför, bör det eftersträvas att skolor hålls öppna i största möjligaste mån för dessa barn och unga med anpassad fysisk undervisning, oavsett om det är på grund- eller gymnasienivå.
- **Stödverksamheter:** Fler resurser för gemenskap, kamrater och onlinestöd och andra fritidsaktiviteter för barn som anhöriga och unga omsorgsgivare bör tillskapas och hållas öppna om än i andra former än tidigare. Flera ideella organisationer har idag mycket bra verksamheter för målgrupperna, men det når långt ifrån alla som behöver och få vet om att de finns. Information om dessa olika verksamheter behöver spridas, mer resurser behöver tilldelas, nya behöver utvecklas och de behöver bli tillgängliga på fler orter och digitalt.
- **Skola och elevhälsan:** Skolan behöver få ett större ansvar för barn som anhöriga och unga omsorgsgivare, genom att elevhälsoteamen förstärks så att fler barn och unga kan identifieras, stöd och avlastning av omsorgsansvar kan påbörjas så tidigt som möjligt och sedan följas upp. Skolan behöver införa rutiner för att identifiera målgrupperna, såsom med frågor om familjesituation, anhörigskap och omsorgsansvar i hälsoenkäter, vid samtal om frånvaro och andra problem som uppstår. Skolan bör få ett formellt uppföljningsansvar för barn som anhöriga och unga omsorgsgivare vid kriser samt ha kunskap om var barnen kan få stöd och hjälp inom kommunen.
- **Utbildning:** För att öka förståelsen för, kunna identifiera och ge stöd till målgrupperna behöver personal och chefer inom skola, vård och omsorg, kunskap om barn som anhöriga och unga omsorgsgivare, deras situation och behov. Denna kunskap behövs även under tider utan rådande kriser men det är extra viktigt att denna kunskap finns som en beredskap inför eventuella framtida kriser eller pandemier. Utbildning behövs till befintlig personal men också inom de olika professionernas grund- och vidareutbildningar.

- **Digital kompetens:** Den digitala kompetensen behöver förbättras hos både chefer, vård- och omsorgspersonal. Försvårande strukturer inom kommuner och regioner behöver arbetas bort så digitala stöd kan användas när de behövs, och att personal även får hjälp i detta. Teknisk utrustning måste på något sätt göras tillgänglig för socioekonomiskt utsatta grupper, så barn och unga ges samma möjlighet att delta i skolarbete, stöd- och fritidsaktiviteter och hålla kontakt med närstående inom vård, omsorg eller som finns på annan ort.
- **Kartläggningar:** Det finns mer behov av kartläggning om barn som anhöriga och unga omsorgsgivare generellt men framför allt viktigt inom socioekonomiskt utsatta grupper och områden. Det behövs också en mer fördjupad enkätundersökning om barn som anhöriga, unga omsorgsgivare och Covid-19-pandemin för att få en ökad kunskap inför fortsatt och eventuellt kommande pandemier och andra kriser.
- **Forskning:** Det finns ett stort behov av en fördjupad kartläggning av barn som anhöriga och unga omsorgsgivares situation, behov och preferenser med särskilt fokus på utsatta grupper av barn och utsatta områden. Baserat på dessa resultat och tidigare forskning utveckla och implementera nya och innovativa stödformer som kan underlätta situationen för barn som anhöriga och unga omsorgsgivare både utan och under påverkan av pandemier och andra samhällskriser.

Definitioner av begrepp

Nedan förklaras några av de begrepp som används i rapporten.

Anhörigkonsulenter – personal inom kommunens socialtjänst som specifikt arbetar med att utveckla och/eller ge stöd till anhöriga. Arbetet kan också omfatta information och utbildning i anhörigfrågor och andra uppgifter kopplade till anhörigområdet. Befattningen kan också ha andra beteckningar men ett liknande arbetsinnehåll såsom anhörigombud, anhörigstödare eller liknande.

Barn som anhöriga – beskrivs enligt Hälso- och sjukvårdslagen kapitel 5 §7 (2) omfatta barn (<18 år) vars förälder, eller annan vuxen de varaktigt lever med, har en psykisk störning, en psykisk funktionsnedsättning, en allvarlig fysisk sjukdom eller skada, ett missbruk av alkohol, annat beroendeframkallande medel eller spel om pengar, eller som utsätter eller har utsatt barnet eller en närstående till barnet för våld eller andra övergrepp. Detsamma gäller om barnets förälder eller någon annan vuxen som barnet varaktigt bor tillsammans med oväntat avlider.

Unga omsorgsgivare – barn som anhöriga och ung omsorgsgivare kan kopplas samman eftersom båda dessa grupper erfar svårigheter av något slag inom familjen. Men för unga omsorgsgivare handlar det om att de tar ansvar för sina föräldrar, annan närstående och familjens hem. Unga omsorgsgivare definieras som ”barn, under 18 år, som ger eller avser att ge vård, omsorg eller stöd till en annan familjemedlem. Detta sker ofta eller regelbundet, och är av den betydelse eller omfattning att omsorgen antar en ansvarsnivå som vanligen förknippas med en vuxen person” (3, sid. 378).

Närstående – Socialstyrelsen definierar i sin termbank närstående som ”en person som den enskilde anser sig ha en nära relation till”. I denna översikt används begreppet om den hjälpbehövande person som tar emot vård, stöd eller omsorg från en familjemedlem, släkt, vän eller annan person.

Orosanmälningar – hälso- och sjukvården och tandvården omfattas av skyldigheten enligt 14 kap. 1 § Socialtjänstlagen (4) att genast anmäla till socialnämnden när man i verksamheten får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa. Anmälningsskyldigheten omfattar myndigheter vars verksamhet berör barn och ungdom, andra myndigheter inom hälso- och sjukvården, annan rättspsykiatrisk undersökningsverksamhet, socialtjänsten och kriminalvården. Det omfattar de som är anställda hos nämnda myndigheter och de som är verksamma inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet och fullgör uppgifter som berör barn och unga eller inom annan sådan verksamhet inom hälso- och sjukvården eller på socialtjänstens område (5).

Innehållsförteckning

Sammanfattning	3
Definitioner av begrepp	7
Innehållsförteckning.....	8
1. Bakgrund	9
2. Metod.....	11
3. Resultat	13
3.1 Hur har Covid-19-pandemin påverkat situationen för barn som anhöriga och unga omsorgsgivare?	13
3.1.1 Ökat omsorgsansvar	14
3.1.2 Ökad oro och ångest	14
3.1.3 Ökad social isolering.....	15
3.1.4 Brist på information	16
3.1.5 Positiva effekter	16
3.2 Hur har Covid-19-pandemin påverkat stödet till barn som anhöriga och unga omsorgsgivare?	17
3.2.1 Inställda stödaktiviteter	17
3.2.2 Starkt begränsade nätverk	18
3.2.3 Nya stödformer	18
3.3 Hur har Covid-19-pandemin påverkat personalen som ger stöd till barn som anhöriga och unga omsorgsgivare och de idéburna organisationernas stödverksamhet?.....	19
3.4 Vilka förslag på omedelbara åtgärder finns för att stödja barn som anhöriga och unga omsorgsgivare och utveckla stödet under pågående pandemi?.....	20
3.5 Vilka förslag finns på långsiktiga åtgärder för att säkra stöd till barn som anhöriga och unga omsorgsgivare inför framtida kriser?	21
4. Diskussion och rekommendationer	23
4.1 Ökad utsatthet	23
4.2 Skolan – en viktig aktör	23
4.3 Digital kompetens – också en fråga om tillgänglighet	24
4.4 Rekommendationer på kort och lång sikt	25
Referenser	27

1. Bakgrund

Den pågående Covid-19-pandemin och medföljande restriktioner påverkar många sektorer och grupper i samhället. Barn som anhöriga och unga omsorgsgivare är särskilt utsatta grupper som ägnats mycket liten uppmärksamhet och det finns ingen klar bild av hur de har påverkats. Det finns heller ingen klar bild av hur stödet till målgrupperna har påverkats av pandemin och vad det innebär för den personal som arbetar med frågorna. Det finns därför ett behov av att kartlägga och öka förståelsen för barn som anhöriga och unga omsorgsgivares situation så att gott stöd kan säkras under pågående pandemi men även inför framtida pandemier och kriser.

Många svenska barn växer upp med svårigheter i familjen och det är vanligt förekommande att barn som anhöriga och unga omsorgsgivare utgör en grupp där psykisk ohälsa och svaga skolresultat är vanligt förekommande (6). Innan pandemin var det cirka 17 procent av barnen som hade en förälder med missbruksproblem, drygt 28 procent hade en förälder med långvarig eller kronisk fysisk sjukdom och drygt tre procent av barnen hade varit med om att en förälder avlidit (7). Barn som anhöriga och unga omsorgsgivare kan lätt kopplas samman eftersom båda dessa grupper erfar svårigheter av något slag inom familjen. För unga omsorgsgivare handlar det dessutom om att de vårdar och tar ansvar för sin förälder, eller annan närstående och familjens hem. Bland elever i årskurs nio har det visat sig att sju procent har ett omfattande omsorgsansvar, 20 procent håller ett öga på sina föräldrar och tre procent stannar hemma minst en dag per vecka för att ta hand om en förälder, syskon eller annan närstående (8). Både barn som anhöriga och unga omsorgsgivare löper en påtagligt ökad risk att påverkas negativt om de upplever svårbegripliga förändringar i tillvaron, oförutsägbarhet och oro. De kan också uppleva känslor av skuld och skam. Andra riskfaktorer till följd av förälders eller vårdnadshavares svårigheter kan vara en negativ påverkan på familjeklimatet (9).

Bris årsrapport för 2020 visar tydligt att utsatta barns situation påverkats negativt av pandemin med ökad ångest och nedstämdhet som följd (10). Inte minst skolornas stängning har ökat isoleringen och påverkat barnen negativt. Bris noterar ett ökat antal samtal från barn i utsatta situationer och att konflikter i hemmet och våld har ökat. Det sistnämnda påtalas även i en rapport från Socialstyrelsen som noterat att orosanmälningar om barn som far illa har ökat med 5 procent under pandemin (11). Drygt 4 av 10 anmälningar beror på förälders eller vårdnadshavares problem, bland annat psykisk ohälsa, missbruk, omsorgssvikt eller försummelse, det vill säga barn som anhöriga och/eller unga omsorgsgivare. I en enkätundersökning till landets kommuner konstaterar Junis att stödet till barn och unga i familjer med missbruk, på vissa håll har pausats helt och att anmälningarna har ökat hos socialtjänsten (12). En övergripande effekt av pandemin är också att det funnits färre kontaktytor för att nå och identifiera de barn som är i behov av stöd. Detta har i sin tur lett till sämre insyn kring utsatta barns välbefinnande och att pandemin lett till ett mer sårbart läge för barnen.

Nationellt kompetenscentrum anhöriga (Nka) är en samarbetsresurs som arbetar för att utveckla stöd till anhöriga som ger vård, hjälp och stöd till en svårt sjuk eller funktions-

nedsett närstående. Sedan uppstarten 2008 bygger verksamhetsidén på att skapa och utveckla möten mellan olika kunskaps-/erfarenhetsformer såsom anhöriga, personal, beslutsfattare och forskare. Sedan 2012 har Nka ett specifikt uppdrag för barn som anhöriga och unga omsorgsgivare, det vill säga att särskilt bidra till sådant stöd att närståendes svårigheter inte inkräktar på barnets hälsa, utveckling och skolgång (www.anhoriga.se).

Nka har beviljats medel från Socialdepartementet för en kartläggning. Syftet är att kartlägga hur anhöriga, anhörigstödspersonal och anhörigstöd påverkas av Covid-19-pandemin samt att ge förslag till omedelbara och långsiktiga åtgärder för att stötta anhöriga och utveckla anhörigstödet under pandemin och kommande kriser. I uppdraget ingår barn som anhöriga och unga omsorgsgivare som en egen del och presenteras i denna rapport. Resultatet kommer att utgöra ett viktigt underlag för Socialstyrelsens pågående uppdrag att utarbeta underlag för en nationell anhörigstrategi, liksom för myndigheter, regioner, kommuner och enskilda utförare.

Kartläggningen utgår från följande frågeställningar:

- Hur har barn som anhöriga och unga omsorgsgivare påverkats under Covid-19-pandemin?
- Hur har stödet till barn som anhöriga och unga omsorgsgivare påverkats under Covid-19-pandemin?
- Hur har personalens arbete påverkats av Covid-19-pandemin?
- Vilka omedelbara åtgärder behövs för att förbättra situationen/stödet till barn som anhöriga och unga omsorgsgivare under den pågående pandemin?
- Vilka långsiktiga åtgärder behövs för att förbättra situationen/stödet till barn som anhöriga och unga omsorgsgivare inför framtida pandemier och kriser?

2. Metod

Datansamlingen har skett under september 2020 och fram till mitten av mars 2021. En kombination av metoder har använts för att öka studiens validitet (13), enligt följande:

- Sex fokusgrupper (14) har genomförts med 44 personal från fyra nationella nätverk som Nka arrangerat i samverkan med Socialstyrelsen avseende barn som anhöriga. Dessa nätverk är:
 - Anhörigkonsulentnätverket barn som anhöriga, för personal inom kommunernas socialtjänst som arbetar med stöd till anhöriga/barn som anhöriga.
 - Regionnätverket barn som anhöriga, vilket består av 2–4 personal från varje region i landet som arbetar med utveckling av stöd till barn som anhöriga och/eller barnrättsfrågor inom hälso- och sjukvården.
 - Nätverket för idéburna organisationer som är verksamma inom området barn som anhöriga.
 - Forskarnätverket barn som anhöriga.
- En nationell webbenkät har skickats ut till anhörigkonsulenter som arbetar med stöd till anhöriga/barn som anhöriga och unga omsorgsgivare inom samtliga kommuner i Sverige. Webbenkäten omfattade båda målgrupperna, vuxna anhöriga och barn som anhöriga/unga omsorgsgivare. Enkäten besvarades av totalt 216 anhörigkonsulenter varav 94 procent var kvinnor. Totalt 17 procent av anhörigkonsulenterna uppgav att de har barn som anhöriga/unga omsorgsgivare inom sitt uppdragsområde och åtta procent (16 personer) arbetar aktivt med enbart barn som anhöriga/unga omsorgsgivare.
- En nationell genomgång av 28 idéburna organisationers hemsidor har genomförts i syfte att identifiera tillgången på information om Covid-19 och stöd under pandemin till barn som anhöriga och unga omsorgsgivare.

Fokusgruppsintervjuerna varade under cirka 1,5 timme vardera, spelades in med intervjupersonernas medgivande och skrevs ut i sammanfattad form. En kvalitativ innehållsanalys har genomförts för att hitta teman i svaren (15). Citat har plockats ut för att illustrera dessa teman med smärre förändringar för att öka läsbarheten, dock utan att förändra innebörden i det som sagts. Resultatet har presenterats för och kommenterats av forskare vid Nka och representanter för Socialstyrelsen. Samverkan och återkoppling med Socialstyrelsen har skett löpande under kartläggningens gång. Bland annat har Socialstyrelsens handläggare och utredare varit engagerade i nätverksträffar och fokusgrupper som anordnats av Nka och som också är en del av Socialstyrelsens pågående arbete med att utarbeta ett underlag till en nationell anhörigstrategi. Kartläggningens slutliga resultat som redovisas i denna rapport har presenterats och diskuterats vid två webinarier; dels med forskare och

personal på Nka, dels med idéburna organisationer för att validera resultatet (13) och göra mindre justeringar.

Webbenkäten till anhörigkonsulenter har analyserats med deskriptiv statistik (16) där olika samband har undersökts och jämförts. Då antalet personer som aktivt arbetar med målgruppen barn som anhöriga/unga omsorgsgivare var mycket lågt och frågorna dessutom ofta besvarades med "Vet ej" är det svårt att utifrån underlaget dra några slutsatser.

Genomgången av hemsidor för Idéburna organisationer, och andra nationella organisationer (för barn som anhöriga och unga omsorgsgivare) genomfördes i form av sökningar. Sökningarna utgick från tillgängliga listor från tidigare projekt vid Nka, Nkas hemsida samt nuvarande lista för nätverket Idéburna organisationer Barn som anhöriga. Utöver detta gjordes fritextsökningar på Google såsom "stödverksamhet för barn" stödgrupper för barn", "barn som anhöriga", "barn till sjuka föräldrar" (i olika varianter). På respektive webbplats har första sidan undersökts, liksom länkar till information om Corona/ Covid 19 samt sökningen på webbplatserna gällande barn som anhöriga och unga omsorgsgivare.

3. Resultat

I detta kapitel presenteras resultatet från fokusgruppsintervjuerna med de olika nätverken, svaren från webbenkäten till anhörigkonsulenterna samt genomgången av idéburna organisationers hemsidor.

3.1 Hur har Covid-19-pandemin påverkat situationen för barn som anhöriga och unga omsorgsgivare?

Bilden av situationen för barn som anhöriga och unga omsorgsgivare under Covid-19-pandemin är inte helt enkel att urskilja. Dessa barn och unga beskrivs i fokusgrupperna som svåra att fånga upp, och det är tydligt att pandemin bidragit till att göra målgrupperna ännu mer osynliga än tidigare. Detta uttrycks framför allt av personal som på grund av rådande restriktioner inte längre träffar barnen, men också av de som arbetar i verksamheter som ofta är pressade av annat arbete eller har begränsade resurser på grund av pandemin. Deltagarna lyfter delvis andra dilemman gällande situationen för barn som anhöriga och unga omsorgsgivare, samtidigt som det på många håll är tydligt att man egentligen inte vet hur barnen har det hemma. Fokus vid kontakter inom vård och omsorg ligger istället på den sjuka föräldern eller syskonet. Besöksförbuden på äldreboenden, sjukhus och andra institutioner innebär att barnen i de flesta fall inte längre får träffa sina sjuka eller döende föräldrar, syskon eller äldre släktingar, vilket skapar mycket ångest och oro. Intervjupersonerna uttrycker oro över att konsekvenserna förmodligen inte är synliga ännu utan att det kommer att bli mer tydligt på längre sikt. Undantag finns dock, där en representant från psykiatrin, i Regionnätverket barn som anhöriga, inte uppmärksammat några skillnader alls hos de barn som anhöriga och unga omsorgsgivare som kommit regelbundet på sina träffar även under pandemin.

De idéburna organisationerna har tydligare sett de negativa konsekvenserna av pandemin hos barn som anhöriga och unga omsorgsgivare. Samtidigt bör det betonas att dessa barn och unga inte utgör någon homogen grupp och att situationen och behoven av stöd kan skilja sig markant åt ifall det handlar om en förälder eller annan närstående med missbruk, psykisk sjukdom, funktionsnedsättning eller som är svårt sjuk eller döende.

Enkäten till anhörigkonsulenter visar att knappt 18 procent av respondenterna har barn som anhöriga/unga omsorgsgivare inom sitt uppdrag och att endast åtta procent jobbar aktivt med dessa barn, totalt 16 personer. Nästan två tredjedelar av de berörda anhörigkonsulenterna svarar att de inte vet hur barnens situation är under pandemin och det är inte heller klart hur stödet till barnen har förändrats i kommunerna. Detta innebär att det är svårt att dra några slutsatser kring svaren då det är allt för få deltagare. Det faktum att många ofta svarat alternativet "Vet ej" gör att även mönstret med osynliga barn som anhöriga och unga omsorgsgivare blir tydligare.

Nedan redovisas de teman som framkommit av analysen. Liknande teman tas också upp i Unicef Sveriges kartläggning av hur barns vardag påverkas av Covid-19-pandemin i Sverige

(17). Unicefs kartläggning berör dock främst barn generellt och inte specifikt barn som anhöriga.

3.1.1 Ökat omsorgsansvar

Ökad belastning för barn som anhöriga och unga omsorgsgivare är ett genomgående tema i fokusgrupperna. Belastningen är både psykiskt och i form av praktiskt omvårdnadsansvar. Orsakerna är flera och varierar beroende på funktionsnedsättning eller sjukdom hos den närstående. En framträdande anledning till denna ökade belastning är inställda stödaktiviteter för föräldrar eller syskon vilket påverkar hela familjen. I de fall det gäller en förälder, innebär det att barnen tar ett ökat ansvar. Det ges flera exempel i fokusgrupperna på unga omsorgsgivare som tar hand om föräldrars medicinering, familjens matsituation, samtidigt som de ska sköta sina egna hemstudier. Inställda eller uppskjutna utredningar och behandlingar eller planeringsmöten för sjuka föräldrar eller syskon tas också upp som exempel, vilket i många fall ger samma konsekvenser som beskrivits ovan. Motsvarande gäller även när föräldrar inte går på inbokade besök på grund av rädsla för smitta.

Jag hade samtal med en familj där mamman har mycket psykisk ohälsa. Nu i Corona är hon ännu mer orolig och får mer panikångest och flickan säger att 'du tar väl din medicin så inte ambulansen behöver komma?' Det har vi märkt att belastningen på barnen har ökat genom föräldrarnas oro. (Personal)

Många av barnen vi möter tar väldigt mycket ansvar hemma, praktiskt ansvar. Det kan handla om mat, laga mat, handla mat, se till att syskon kommer i säng, göra läxor och så vidare men det kan också handla om att ta hand om ekonomin, se till att det finns pengar hemma. Men också att de tar väldigt mycket emotionellt ansvar för de har ju känt sig väldigt oroliga. Dels för att föräldrar blir oroliga för då oroar sig barnen också, dels för att barnen inte får tillräckligt mycket information så att de vet vad som händer. (Idéburen organisation)

Brist på personalkontinuitet och svårigheter för vissa föräldrar att hantera digitala möten nämns också som orsaker till att situationen och därmed också omsorgsbördan ökat för många unga omsorgsgivare. Att pressade verksamheter inte längre ser barnen i situationen och besöksförbud på sjukhusen betonas som viktiga orsaker till att barnen lätt glöms bort. I en av fokusgrupperna lyftes att föräldrar som sökt hjälp för sitt missbruk inte fått detta under pandemin, vilket i sin tur påverkar deras barn. Ett liknande dilemma lyfts även av en representant från idéburen organisation, att föräldrarnas missbruk, sjukdom och/eller våldsbenägenhet ofta förvärras på grund av pandemins konsekvenser, vilket påverkar deras barn i högsta grad.

3.1.2 Ökad oro och ångest

Ökad oro och ångest nämns främst i relation till sjuka föräldrar, delvis på grund av det ökade ansvaret som barn som anhöriga och unga omsorgsgivare tar i hemmet, men också i relation till barn i sorg. För barn som förlorat en förälder ökar sekundärångesten markant menar representanter från både idéburna organisationer och personal.

Vi upptäckte tidigt att rädslan hos barnen som redan förlorat en förälder var stor. Den ångesten, att kan jag dö, kan min lärare dö, kan min andra förälder dö, mitt syskon dö? Man har sekundärångest redan innan det har hänt och för oss, telefonkontakt ökar, mejl ökar, behovet sprang iväg såhär. (Idéburen organisation)

Även personal tar upp att barn som anhöriga och unga omsorgsgivare drabbats hårt vid dödsfall eller inställda besök inom psykiatrin vilket skapat ångest och väckt många frågor. Ytterligare aspekter som nämns är att föräldrars oro, missbruk eller våld i hemmet ökar vilket påverkar barnen och gör att de blir trötta och oroliga. Oro för eller svårigheter att även klara studierna är en källa till oro för många barn och unga vilket i sin tur förvärrar oron för föräldern. Ibland leder det till att barnet väljer att stanna hemma istället för att gå i skolan menar en idéburen organisation.

Framför allt skolan pratar barnen mycket om. Det är jättesvårt att klara skolan just nu. De som får gå till skolan är det bra för, dels för att de får en paus hemifrån och kan koncentrera sig lite bättre. Men många som har behövt plugga hemma och även de som inte har behövt plugga hemma kan ju behöva vara hemma för att föräldern mår dåligt. De flesta har inte rätt förutsättningar för att plugga hemma. (Idéburen organisation)

Samma organisation menar också att det finns skillnader i hur mycket hjälp som barn som anhöriga och unga omsorgsgivare får från skolan. Vissa har fått bra hjälp och stöd från lärare som förstått att det kan vara svårt hemma och anpassat undervisningen därefter. Medan andra istället har fått fler uppgifter för att lärarna ska kunna bedöma dem. Lärarbrist på grund av sjukdom är inte ovanligt vilket gjort att barnen inte har någon att kontakta när de inte förstår uppgifterna.

3.1.3 Ökad social isolering

Genom minskade eller inställda aktiviteter för både den närstående och den unge själv ökar också isoleringen för hela familjen. Gymnasieskolornas nedstängning och stängning av fritidsaktiviteter och fritidsgårdar innebär att nätverken blir mindre under pandemin och barn som anhöriga och unga omsorgsgivare blir i högre utsträckning hänvisade till hemmet och de relationer som finns där. I sammanhanget lyfts värdet av att grundskolan varit öppen vilket bidragit till en normalisering för yngre barn som är anhöriga. Samtidigt ges exempel på att föräldrars ökade oro för egen eller sjukt syskons del förhindrat friska barn att gå i skolan.

I fokusgrupperna diskuteras det faktum att orosanmälningarna i början av pandemin minskade som ett tecken på barnens osynlighet och isolering. Detta visar tydligt behov av en plan för att kartlägga vilka barn som är anhöriga och unga omsorgsgivare och planera för hur de kan få hjälp. Det faktum att resultatet visar att barn och unga i socioekonomiskt utsatta familjer inte alltid har tillgång till internet i hemmet skapar ytterligare isolering och barn och unga riskerar att inte få sina rättigheter till skolgång tillgodosedda.

3.1.4 Brist på information

Ytterligare ett tema rör brist på information till barn som anhöriga och unga omsorgsgivare. Inledningsvis saknades anpassad information till barn och unga om pandemin och där idéburna organisationer menar att de delvis fick fylla glappet. Personal lyfter att föräldrar med kognitiva svårigheter eller bristfällig svenska kan ha svårt att ta till sig viktig information gällande pandemin och att det därför är viktigt att barnen själva kan ta del av den. En aspekt som lyfts är att barnen läser tidningar eller lyssnar på nyheter men inte alltid förstår vad som avses och att föräldrarna inte alltid kan förklara. I sammanhanget lyfts igen att alla inte har tillgång till eller kan hantera digitala medier och att det därför måste finnas annan anpassad information. Även kulturella aspekter nämns som skäl till att informationen inte alltid förmedlas till barnen.

Jag tänker på barn från andra kulturer där man kan ha andra sätt att se på information. De vill skydda barnen genom att inte berätta för dem. Jag har träffat på flera exempel just med Covid där en förälder var sjuk och låg nedsövd och barnet visste inte var föräldern var. (Personal)

Bristen på information till barn som anhöriga, unga omsorgsgivare och barn generellt blir också tydlig i den genomgången som gjordes av idéburna organisationers hemsidor. Information om Covid-19 direkt riktad till barn fanns på Bris hemsida och där Bris kuratorer svarat på vanliga frågor till exempel om oro över att någon i familjen ska bli smittad. Rädda barnen har även information för unga som har det jobbigt hemma på grund av pandemin, dock främst riktad mot barn i familjer där bråk och våld förekommer. Länkar till olika chattar där barnen kan få stöd finns, exempelvis Bris chatt, Röda Korsets jourhavande kompischatt och Trygga barnens chatt. De unga hänvisas bland annat till Rädda barnens sida med tips, råd och deras chatt, Bris chatt, mejl och telefon samt en app för minskad oro och stress som Rädda barnen tillhandahåller.

Utifrån genomgången kan konstateras att det finns mycket lite information som är direkt riktad till barn och att information riktad till barn som anhöriga och unga omsorgsgivare saknas helt. Dock kan barn som anhöriga och unga omsorgsgivare förmodligen ha nytta av vissa av de kanaler och verktyg som presenteras på exempelvis Bris och Rädda barnens hemsidor. Genomgången av dessa hemsidor är inte heltäckande varför det kan finnas andra hemsidor som tillhandahåller information direkt riktad till målgrupperna. En liknande genomgång gällande landets kommuner bör genomföras för att säkra att information för barn som anhöriga, unga omsorgsgivare och barn generellt finns tillgänglig.

3.1.5 Positiva effekter

Fokusgrupperna lyfter också positiva aspekter, som delvis rör barn och unga generellt, men som även kan innefatta barn som anhöriga och unga omsorgsgivare. Det är dock svårt att generalisera utifrån de exempel som ges i fokusgrupperna då omfattningen är okänd. Samtidigt är synpunkterna viktiga som underlag för vidare kartläggningar och lärdomar inför framtiden.

- Möjligheten att arbeta hemifrån har underlättat för vissa familjer och föräldrarna får mer tid att prata om situationen med barnen. Yngre barn uppskattar detta mest.
- Vissa barn med neuropsykiatriska svårigheter/hemmasittare har hittat former för att klara skolgången i och med att de får studera hemma. Barn som anhöriga och unga omsorgsgivare finns även bland dessa barn.
- Barn som anhöriga och unga omsorgsgivare med svårigheter att ta sig till lokala stödgrupper kan nås av och delta i digitala aktiviteter. De kan även gå ifrån vid behov och är därför mer villiga att delta i stödet. Digitala lösningar kan vara ett stöd för dessa barn och unga även i framtiden.
- Fler personer nås via digitala möten vilket lett till att fler barnombudspersoner har kunnat utbildas och därigenom lyfts barnrättsperspektivet på arbetsplatser och i andra sammanhang.
- Digital teknik har blivit mer tillgänglig bland idéburna organisationer och de kan också se vad de behöver bli bra på, vilket är bra för barn som anhöriga och unga omsorgsgivare i framtiden.

3.2 Hur har Covid-19-pandemin påverkat stödet till barn som anhöriga och unga omsorgsgivare?

Stöd till barn som anhöriga och unga omsorgsgivare har visat sig variera mellan olika kommuner. Från många kommuner men också regioner finns exempel på, som beskrivits tidigare, att barnen ofta blivit osynliga om personalen inte specifikt haft i sitt uppdrag att arbeta gentemot barn som anhöriga. Skolan och elevhälsoteamen är dock aktörer som många av de intervjuade betonar som viktiga i sammanhanget. I webbenkäten till anhörigkonsulenterna anges inga förslag på vilka nya former av stöd som behövs för dessa barn från de respondenter som arbetar med målgruppen, däremot exempel på stöd som redan utvecklats.

3.2.1 Inställda stödaktiviteter

Många gruppaktiviteter med syfte att ge stöd till barn som anhöriga och unga omsorgsgivare, exempelvis syskongrupper och liknande, har ställts in berättar deltagarna. Ett dilemma är den ökade tidspressen på grund av pandemin och/eller begränsningen i tid för anhörigstöd och som på många håll förhindrat utvecklingen av nya stödformer. I något fall har även syskongrupper ställts in på grund av föräldrars rädsla för smitta till ett multisjukt barn. Undantag finns, exempelvis för barn i sorg där ansvariga bedömt att dessa inte kunnat vänta utan behöver akut stöd. Så kallade BRA-samtal¹ med barn till en förälder som har en psykisk sjukdom är ett annat exempel från en av kommunerna. Skäl som framförs för inställda aktiviteter är att kommunen velat skydda personalen och därför ställt in

¹ BRA-samtal, Barnens rätt som anhöriga är en modell för att uppmärksamma barn som anhörigas rätt till information, råd och stöd, <https://www.allmannabarnhuset.se/temaomraden/projekt/bra-barns-ratt-som-anhoriga/>

gruppaktiviteter. Flera intervjuade vittnar också om inställda utbildningar till personal gällande barn som anhöriga vilket indirekt påverkar barnens möjlighet till stöd.

3.2.2 Starkt begränsade nätverk

Förlorade eller starkt begränsade nätverk för barn som anhöriga och unga omsorgsgivare har uppmärksammats på flera håll i landet. Framförallt nämns att skolans och elevhälso-teamsens möjligheter att fånga upp barn och unga som mår dåligt försvann när skolorna stängde. Motsvarande gäller även fritidsaktiviteter och kompisgäng som skapat sociala sammanhang för barn som anhöriga och unga omsorgsgivare, och som starkt begränsats under pandemin. Även far- och morföräldrar som kunnat ge stöd i sammanhanget har på grund av pandemin ibland försvunnit helt då dessa ofta tillhört riskgrupperna.

Och även friskhetsfaktorer som mormödrar och farmödrar som kanske finns kring barnet och inte kan vara ett stöd som de annars kunde vara. Det finns många i det sociala nätverket som kanske stöttat och hjälpt på olika sätt. (Personal)

Fritidsaktiviteter är ju en väldigt stor skyddsfaktor och där har det varit många klubbar, träning och matcher som stängt ner. Och det har ju verkligen påverkat barnen, att inte ha den typen av fysisk aktivitet eller den typen av sammanhang. Att få en paus en gång i veckan och träffa vänner och få ett andrum. Det har ju varit en stor grej. (Idéburen organisation)

Som redan nämnts innebär det begränsade nätverket att barn som anhöriga och unga omsorgsgivare blir mer hänvisade till familjen och att aktiviteter och personer som kunnat bidra till att normalisera och stötta barn som anhöriga är frånvarande. I detta inkluderas även skolans och fritidsaktiviteternas många gånger kompensande effekter.

3.2.3 Nya stödformer

För barn som anhöriga och unga omsorgsgivare har en del nya stödformer utvecklats men förefaller också vara i varierande omfattning över landet. Många nämner att de ideella organisationerna har ökat sitt stöd till barn och unga via chattfunktioner, ökad bemanning på telefonlinjer etcetera. Idéburna organisationer beskriver hur de ställt om verksamheten digitalt samt försökt hitta nya kreativa former för att ses fysiskt och på andra sätt. Generellt är det få nya aktörer som nämns och de intervjuade är som regel osäkra på om och i vilken omfattning sådana finns. Däremot nämns en rad olika exempel på omställning av stöd som enstaka verksamheter eller kommuner genomfört, däribland också ett ökat samarbete mellan offentlig sektor och civilsamhället. Dessa redovisas nedan och kan även de fungera som lärdomar inför framtiden, både under och mellan större nationella kriser. Inte minst uppsökande kontakter framstår som väsentliga för att säkra att barn som anhöriga och unga omsorgsgivare inte lämnas helt ensamma.

- Fritidsledare från nedstängda fritidsgårdar och fritidsaktiviteter möter upp vid skolan och följer barnen hem, håller kontakt via Facebook och andra sociala medier. Omställning till små läxhjälpgrupper nämns också.

- Gruppledare för inställda barnstödgrupper har försökt ha uppsökande kontakt med både barn och föräldrar, till exempel gjort påskpynt som de åkt runt med till barnen.
- Digitalt stöd enskilt eller i grupp, där exempelvis MeWe-grupperna² nämns och som gör att fler unga kan nås.
- Digital ungdomsgård med fritidsaktiviteter och samtal, gå promenader ”tillsammans” under telefonsamtal.
- Kuratorssamtal online.
- En kommun har laddat upp en app på sin hemsida som ger möjlighet till gemensamma promenader på ett Street museum där elskåp målats i olika färger och som avslutas med gemensam måltid.
- Utomhusaktiviteter – walk and talk. Flera kommuner har köpt in filtar, utemöbler och picknickkorgar. Det har också visat sig givande att träffas på andra platser som den unga anhörige själv valt, exempelvis på kyrkogårdar, parker eller bryggor. Det sistnämnda har visat sig öppna upp för mer djupa samtal.
- Fysisk träning utomhus.
- BRIS och Mind har etablerat nya stödlinjer lokalt, ett flertal andra nya chattfunktioner där barn generellt kan ställa frågor.
- Stärkta kontakter mellan elevhälsa och ideella organisationer gällande stöd till barn i sorg.
- Mer förfrågningar till idéburna organisationer gällande stöd till barn som anhöriga och unga omsorgsgivare.
- Anpassad information till barn om Covid-19 som förmedlats via utbildade hälsoinformatörer på olika språk. Är inte specifikt riktad till barn som anhöriga och unga omsorgsgivare utan till alla barn.

Generellt betonas också vikten av att kartlägga vilka målgrupper som inte kan nås digitalt och att hitta stödformer för att inkludera dessa barn, exempelvis barn som inte har tillgång till internet hemma och/eller svårigheter att ta till sig information eller har föräldrar som inte kan förklara informationen för dem.

3.3 Hur har Covid-19-pandemin påverkat personalen som ger stöd till barn som anhöriga och unga omsorgsgivare och de idéburna organisationernas stödverksamhet?

Anhörigstödspersonalens eget arbete har påverkats i olika omfattning där personal ibland omplacerats, begränsats eller utvecklats nya former av stöd utifrån förutsättningarna. Personal lyfter även upp att IT-avdelningar kan fungera som möjliggörare eller bromsklossar,

² Me-We-modellen: Ett samskapat och vetenskapligt testat stödprogram för unga omsorgsgivare. För mer information se: <https://www.anhoriga.se/samverkansprojekt/psykosocialt-stod-for-att-framja-psykisk-halsa-och-valbefinnande-bland-unga-omsorgsgivare-i-europa-me-we/grupptraffar-for-unga-som-ger-stod-eller-hjalp/>

vilket kan underlätta men också försvåra möjligheter till att börja använda olika digitala lösningar. Då ett fåtal anhängkonsulenter har barn inom sitt uppdrag har detta förmodligen inte påverkat kommunens anhängstöd så mycket i relation till barn som anhänga och unga omsorgsgivare. Dock berättar deltagare i fokusgrupperna att syskongrupper och andra gruppverksamheter för barn som anhänga ställts in. Inom hälso- och sjukvården har anhängstödspersonalen olika erfarenheter men tar återigen upp att de sällan träffar barnen på grund av rådande restriktioner. Generellt kan följande sägas:

- Personal har lånats ut till annan verksamhet.
- Utvecklingsarbete och administrativt arbete har ställts in vilket påverkar möjligheten att utveckla stöd till barn som anhänga.
- Utbildningar kring barn som anhänga har ställts in.
- Hemarbete och digitala möten, men bestämmelserna förefaller ha varierat lokalt.
- Enstaka personer har kunnat fortsätta sitt arbete eller fått mer strategiska uppgifter där kunskap kring barn har efterfrågats.
- Exempel på ett ökat barnrättsarbete lokalt och utbildningar av barnombudspersoner digitalt.

Alla deltagare från de idéburna organisationerna säger att de ställt om eller försöker använda digitala lösningar, alternativt hitta nya former för att stötta barn som anhänga och unga omsorgsgivare, och beskrivs som kreativt att få tänka nytt. Dock finns det någon idéburen organisation som menar att verksamheten bygger på det personliga fysiska mötet och att det har varit svårt för lokalföreningarna att ställa om på grund av detta.

3.4 Vilka förslag på omedelbara åtgärder finns för att stötta barn som anhänga och unga omsorgsgivare och utveckla stödet under pågående pandemi?

Förslagen på omedelbara åtgärder för att stötta barn som anhänga och unga omsorgsgivare varierar beroende på om de kommer från anhängstödspersonal eller från representant för de idéburna organisationerna. Gemensamma teman som ändå framkommit i analysen handlar dels om vad personal och organisationer själva kan göra, dels om mer övergripande frågor på chefs- eller myndighetsnivå. Representanter från de idéburna organisationerna efterfrågar mer förebyggande stöd så att barn som anhänga inte behöver må dåligt och uppsöka barn- och ungdomspsykiatri.

Efterfråga information om barn som anhänga och unga omsorgsgivare

Flera av förslagen handlar om att få information om barn som anhänga och unga omsorgsgivare, där både ledning och personal bör bli bättre på att identifiera målgruppen för att fånga upp de barn och unga som behöver stöd och bör lotsas vidare. Här måste de bli bättre på att efterfråga information om barn till sjuka föräldrar, föräldrar i riskgrupper, men också i syskongrupper och andra gruppverksamheter.

Uppdaterad information om och till barn som anhöriga och unga omsorgsgivare

Ännu fler förslag handlar om kommunikation och samverkan mellan olika aktörer för att synliggöra barn som anhöriga och unga omsorgsgivares behov som annars lätt kan missas. Anpassad information om Covid-19 till barn och unga beskrivs också som viktigt och bör vara ett uppdrag till kommunernas kommunikationsavdelningar, liksom information om var barn och unga kan få stöd och hjälp. Ett exempel som nämns är norska filmer om barn som anhöriga som översatts till svenska och borde kunna användas som informations- och kampanjmaterial så att information om målgruppen sprids och synliggörs.

Utveckla nya stödformer till barn som anhöriga

Fler stödformer behövs till barn som anhöriga och unga omsorgsgivare, exempelvis fler digitala forum, fler utomhusaktiviteter men också fler former av stöd från socialtjänsten som barn och unga själva ska kunna lämna samtycke till. Viktigt är också att kartlägga vilka grupper som inte nås via digitala forum, exempelvis barn som anhöriga och unga omsorgsgivare i familjer som saknar internet. I sammanhanget nämns också IT-avdelningarnas roll som stöd till personal som arbetar med barn som anhöriga och unga omsorgsgivare så att bristfälliga digitala plattformar och digital kompetens hos personalen inte blir hinder i arbetet.

Upphäv besöksförbud på sjukhus för barn som anhöriga vid svår sjukdom

Att låta barn som anhöriga få möjlighet att besöka svårt sjuka eller döende föräldrar på sjukhus beskrivs som avgörande för barnens framtida hälsa. Rutiner för säkra besök med skyddsutrustning är en del av arbetet och måste kunna ordnas för barn som anhöriga och unga omsorgsgivare. Det möjliggör inte bara att barnen får träffa sin förälder och vid behov ta avsked, de blir också mer synliga för personalen.

3.5 Vilka förslag finns på långsiktiga åtgärder för att säkra stöd till barn som anhöriga och unga omsorgsgivare inför framtida kriser?

De långsiktiga förslagen berör till stor del behovet av en generell kunskapshöjning och medvetenhet om barn som anhöriga och unga omsorgsgivare inom skola, sjukvård och allmänhet, digital kompetens samt att säkra ett kontinuerligt stöd till målgruppen både med och utan samhällskriser. Några huvudteman kan urskiljas:

Kompetenshöjning hos personal

- Generell kunskapshöjning om målgrupperna barn som anhöriga och unga omsorgsgivare, exempelvis genom att införliva information i grundutbildningar för lärare, vård- och omsorgspersonal.
- Öka den digitala kompetensen hos kommunal personal och sjukvårdspersonal.

Utveckla planer/rutiner för att säkra stöd till barn som anhöriga och unga omsorgsgivare vid kriser

- Ge kommunerna i uppdrag att säkra resurser och rutiner för stöd till barn som anhöriga och unga omsorgsgivare.
- Skapa rutiner för uppsökande verksamhet till familjer där en förälder är svårt sjuk.
- Bygga långsiktiga strukturer för samverkan, speciellt mellan kommun och region.
- Förstärka skolans elevhälsoteam som är viktiga för att upptäcka barn som anhöriga och unga omsorgsgivare. Ge skolan ett uppföljningsansvar vid kriser.

Forskning och kartläggning

Generellt behövs mer information och forskning kring barn som anhöriga och unga omsorgsgivare, hur de kan nås, vilket stöd de behöver och vilka konsekvenser som pandemin ger på längre sikt. Även litteratur riktade till barn som anhöriga och unga omsorgsgivare beskrivs som viktigt för att bekräfta barn och ungas erfarenheter.

4. Diskussion och rekommendationer

I detta kapitel sammanfattar vi kartläggningens resultat, för en diskussion kring huvudsakliga teman och ger rekommendationer inför framtiden. Under kartläggningens gång har data samlats in med olika metoder som samtliga visar på ett liknande resultat. Det är tydligt att Covid-19-pandemin har påverkat barn som anhöriga och unga omsorgsgivare negativt och fått konsekvenser på flera områden. Resultatet är även samstämmigt med de årsrapporter som nyligen publicerats av både Bris (10) och Junis (12) och den ökning av orosanmälningar som Socialstyrelsen rapporterat om (11).

4.1 Ökad utsatthet

Kartläggningen visar att situationen för barn som anhöriga och unga omsorgsgivare är oroande då det förefaller finnas lite tillgänglig information om målgrupperna och deras livssituation. Barn som anhöriga och unga omsorgsgivare är på många sätt osynliga och där pandemin förstärkt deras osynlighet. De exempel som kartläggningen pekar på visar på en utsatthet som på många sätt direkt strider mot Barnkonventionen (1) och där resurser behövs för att både upptäcka, stötta och förebygga en upprepning av detta i framtiden. Barn som anhöriga och unga omsorgsgivare förefaller ha drabbats med ökat ansvarstagande i hemmet, sämre psykisk hälsa och ökad isolering. Just för att de är barn och unga blir utsattheten desto större om det saknas vuxna i hemmet som kan ta ett vuxenansvar. Resultatet vittnar om ökat våld i hemmet, ångestfyllda föräldrar och ökat missbruk, samtidigt som normala friskhetsfaktorer som skola och fritidsaktiviteter försvunnit. Risken för framtida ytterligare konsekvenser får därför anses vara stor.

Kartläggningen har inte lyckats identifiera i hur hög utsträckning det finns rutiner för att säkra stöd till barn som anhöriga och unga omsorgsgivare i kommunerna. Samtidigt är det glädjande att anhörigstödspersonal, skola och civilsamhället har varit aktivt på många håll för att utveckla nya former av stöd och att Barnkonventionen (1) också innebär ett mer aktivt barnrättsarbete. Det är i dagsläget oklart hur omfattande och systematiskt arbetet faktiskt är i kommuner och regioner vilket gör det svårt att dra generella slutsatser. Helt klart är att majoriteten av kommunernas anhörigkonsulenter inte har barn som anhöriga och unga omsorgsgivare inom sitt uppdrag, något som förmodligen skulle underlätta ett mer systematiskt anhörigarbete till målgruppen.

4.2 Skolan – en viktig aktör

Skolan beskrivs av både anhörigstödspersonal och idéburna organisationer som en av de viktigaste aktörerna och friskhetsfaktorerna för barn som anhöriga och unga omsorgsgivare. Skolan ger vuxenkontakter som kan fungera stöttande, ger en möjlighet att komma hemifrån och att umgås med vänner. Samtidigt kan skolan vara en smittspridningshård vilket erfarenheter från pandemin visar. Att studera på distans kan fungera bättre för vissa

grupper barn och unga men också öka på svårigheter för de som redan har det svårt hemma. Det är en svår avvägning att väga samhällssmitta mot barn och ungas behov men det är viktigt att vara medvetna om skolans betydelse för barn som anhöriga och unga omsorgsgivare.

Att stärka elevhälsoteamen och ge skolan ett formellt uppföljningsansvar vid kriser framstår därför som ett sätt att bidra till att barn som anhöriga och unga omsorgsgivare får stöd även om skolan av smittoskäl måste stängas. Nationella riktlinjer kring frågor som bör ställas kring anhörigskap i samband med hälsouppföljningar av elever kan vara ett sätt att kartlägga och identifiera utsatta barn. Motsvarande rutiner inom sjukvården gällande barn till föräldrar med missbruk, svår sjukdom eller kognitiva svårigheter kan möjligen också bidra till att identifiera, stötta och lotsa dessa barn vidare. Sist men inte minst behövs rutiner för information om var barn som anhöriga och unga omsorgsgivare kan få hjälp och stöd samt utbildning av personal som möter barn och/eller föräldrar i sitt arbete. Rent generellt behövs också en ökad medvetenhet i samhället kring barn som anhöriga och unga omsorgsgivare.

4.3 Digital kompetens – också en fråga om tillgänglighet

Digital kompetens är ett återkommande tema i kartläggningen och en förutsättning för att stöd och utbildningar ska kunna fortlöpa under kristider. Samtidigt är det också tydligt att det handlar om en rad olika aspekter för att skapa goda förutsättningar för användning av digitala plattformar och utrustning. Från och med den 1 mars 2018 infördes en statlig garanti för att alla hushåll ska ges möjlighet att få tillgång till internetanslutning på 10 Mbit (18). Ett stöd infördes vilket betyder att inget hushåll eller företag ska behöva betala mer än 5000 kr för att få en uppkoppling till internet som gör det möjligt att delta i samhället på ett fungerande sätt. Under åren 2021 till 2025 satsas också miljarder på utbyggnad av bredband för att säkra tillgång överallt i landet.

Regeringen har också tagit fram en bredbandsstrategi med målsättningen om ett helt uppkopplat Sverige år 2025 (<https://www.pts.se/bredbandsstrategin>). Dock är täckningen inte fullständig i dagsläget. Men även med regeringens stöd kan kostnader för bredband upplevas vara hög av familjer i en utsatt socioekonomisk situation. Precis som redovisats i kartläggningen har inte alla barn och unga tillgång till internet i hemmet. Stöd som säkrar möjligheten för dessa barn som anhöriga och unga omsorgsgivare vid kriser behöver därför säkras, både gällande teknisk utrustning och tillgång till internet. Kartläggningen visar att den faktiska kunskapen om hur digitala verktyg används behöver öka, hos både personal och chefer. För barn som anhöriga och unga omsorgsgivare kan behovet också vara teknisk utrustning som skulle kunna vara tillgänglig i hemmet och på boenden så att de ges möjlighet att hålla kontakt med familjemedlemmar och andra närstående. Detta kan bidra till att minska den sociala isoleringen och öka tryggheten när det gäller att närstående på boenden har det bra.

4.4 Rekommendationer på kort och lång sikt

För att på ett effektivt och långvarigt sätt tillgodose barn som anhöriga och unga omsorgsgivares behov, både utan och under pågående pandemier och andra samhällskriser, krävs att olika aktörer involverar sig såsom skolor, hälso- och sjukvård, socialtjänst, ideella organisationer, allmänheten, beslutsfattare samt barn som anhöriga och unga omsorgsgivare själva. För att undvika mer långtgående konsekvenser för barn som anhöriga och unga omsorgsgivare än de som redan uppstått föreslås följande åtgärder på kort och lång sikt.

- **Samordning:** En integrerad strategi med en samordningsorganisation för flera aktörer på lokal, regional och nationell nivå behövs, samt en förstärkning av etablerade nätverk med effektiv kommunikation och kontakt med andra aktörer. I denna samordning behöver krisplaner utformas för hur man ska säkra information och stöd till barn som anhöriga och unga omsorgsgivare inför eventuella framtida situationer.
Information och stöd: Information behövs för att öka förståelse hos barn som anhöriga och unga omsorgsgivare om den pandemi eller annan kris som råder samt om vilket stöd som finns att tillgå. Informationen måste vara åldersanpassad och lätt tillgänglig. Den behöver finnas tillgänglig i olika forum där målgrupperna kan vistas så som i skola, inom vård och omsorg, inom fritidsaktiviteter, via internet och på olika organisationers hemsidor.
- **Delaktighet:** Barn och unga med svårt sjuka föräldrar eller syskon ska undantas besöksförbud på sjukhus och andra vård- och omsorgsboende. Personal inom hälso- och sjukvård ska fortsatt tillämpa Hälso- och sjukvårdslagen (2) kap. 5, 7§ och ge information, råd och stöd till barn som anhöriga. På detta sätt synliggörs dessa barn och unga mer aktivt, de blir delaktiga och får en ökad förståelse om vad som händer.
- **Skolgång:** För att bryta isolering och avlasta barn som anhöriga och unga omsorgsgivare den utökade belastning och utsatthet i hemmet som en nedstängning av skola och fritidsaktiviteter medför, bör det eftersträvas att skolor hålls öppna i största möjligaste mån för dessa barn och unga med anpassad fysisk undervisning, oavsett om det är på grund- eller gymnasienivå.
- **Stödverksamheter:** Fler resurser för gemenskap, kamrater och onlinestöd och andra fritidsaktiviteter för barn som anhöriga och unga omsorgsgivare bör tillskapas och hållas öppna om än i andra former än tidigare. Flera ideella organisationer har idag mycket bra verksamheter för målgrupperna, men det når långt ifrån alla som behöver och få vet om att de finns. Information om dessa olika verksamheter behöver spridas, mer resurser behöver tilldelas, nya behöver utvecklas och de behöver bli tillgängliga på fler orter och digitalt.
- **Skola och elevhälsan:** Skolan behöver få ett större ansvar för barn som anhöriga och unga omsorgsgivare, genom att elevhälsoteamen förstärks så att fler barn och unga kan identifieras, stöd och avlastning av omsorgsansvar kan påbörjas så tidigt som möjligt och sedan följas upp. Skolan behöver införa rutiner för att identifiera målgrupperna, såsom med frågor om familjesituation, anhörigskap och omsorgsansvar i hälsoenkäter, vid samtal om frånvaro och andra problem som uppstår.

Skolan bör få ett formellt uppföljningsansvar för barn som anhöriga och unga omsorgsgivare vid kriser.

- **Utbildning:** För att öka förståelsen för, kunna identifiera och ge stöd till målgrupperna behöver personal och chefer inom skola, vård och omsorg, kunskap om barn som anhöriga och unga omsorgsgivare, deras situation och behov. Denna kunskap behövs även under tider utan rådande kriser men det är extra viktigt att denna kunskap finns som en beredskap inför eventuella framtida kriser eller pandemier. Utbildning behövs till befintlig personal men också inom de olika professionernas grund- och vidareutbildningar.
- **Digital kompetens:** Den digitala kompetensen behöver förbättras hos både chefer, vård- och omsorgspersonal. Försvårande strukturer inom kommuner och regioner behöver arbetas bort så digitala stöd kan användas när de behövs, och att personal även får hjälp i detta. Teknisk utrustning måste på något sätt göras tillgänglig för socioekonomiskt utsatta grupper, så barn och unga ges samma möjlighet att delta i skolarbete, stöd- och fritidsaktiviteter och hålla kontakt med närstående inom vård, omsorg eller som finns på annan ort.
- **Kartläggningar:** Det finns mer behov av kartläggning om barn som anhöriga och unga omsorgsgivare generellt men framför allt viktigt inom utsatta områden. Det behövs också en mer fördjupad enkätundersökning om barn som anhöriga, unga omsorgsgivare och Covid-19-pandemin för att få en ökad kunskap inför fortsatt och eventuellt kommande pandemier och andra kriser.
- **Forskning:** Det finns ett stort behov av en fördjupad kartläggning av barn som anhöriga och unga omsorgsgivares situation, behov och preferenser med särskilt fokus på utsatta grupper av barn och utsatta områden. Baserat på dessa resultat och tidigare forskning utveckla och implementera nya och innovativa stödformer som kan underlätta situationen för barn som anhöriga och unga omsorgsgivare både utan och under påverkan av pandemier och andra samhällskriser.

Referenser

1. SFS 2018:1197. Lag om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter. Svensk författningssamling; Arbetsmarknadsdepartementet.
2. SFS 2017:30. Hälso- och sjukvårdslag. Svensk författningssamling; Socialdepartementet
3. Becker S. Young carers. In: Davies M, editor. The Blackwell Encyclopedia of Social Work Oxford. Oxford: Blackwell Publishers Ltd 2000. p. 378.
4. SFS 2001:453. Socialtjänstlag Svensk författningssamling; Socialdepartementet.
5. Socialstyrelsen. Barn som far illa eller riskerar att fara illa. En vägledning för hälso- och sjukvården samt tandvården gällande anmälningsskyldighet och ansvar. 2014.
6. Hjern A, Berg L, Rostila M, Vinnerljung B. Barn som anhöriga: Hur går det i skolan? . Kalmar: Nationellt kompetenscentrum anhöriga; 2013.
7. Hjern A, Manhica H. Barn som anhöriga i vården – hur många är de? Järkestig Berggren U, Magnusson L, Hagborg E, editors. Kalmar: Nationellt kompetenscentrum anhöriga; 2015.
8. Nordenfors M, Melander C, Daneback K. Unga omsorgsgivare i Sverige. Kalmar/Växjö: Nationellt kompetenscentrum anhöriga och Linnéuniversitetet; 2014.
9. Socialstyrelsen. Barn som anhöriga. Konsekvenser och behov när föräldrar har allvarliga svårigheter, eller avlider. Stockholm: Socialstyrelsen; 2013.
10. BRIS. Årsrapport 2020. Första året med pandemin. Om barns mående och utsatthet. 2021.
11. Socialstyrelsen. Effekter av covid-19 på anmälningar gällande barn till socialtjänsten. 2021.
12. Wannberg H. Junis rapport 2020. Med makt kommer ansvar. 2021.
13. Polit DF, Beck C. Nursing research: generating and assessing evidence for nursing practice. Philadelphia: Lippincott Williams and Wilkins; 2012.
14. Kvale S, Brinkman S. Den kvalitativa forskningsintervjun. Lund: Studentlitteratur; 2009.
15. Graneheim UH, Lundman B. Qualitative content analysis in nursing research: Concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. Nurse Education Today. 2004;24(2):105–12.
16. Eijlertsson G. Statistik för hälsovetenskaperna. Lund: Studentlitteratur; 2012.

17. Ingeström S, Karlsson J. Kartläggning kring hur barns vardag påverkas av coronapandemin. UNICEF Sverige; 2020.
18. Näringsdepartementet. Statlig garanti ska ge alla tillgång till fungerande internet [press release]. Regeringskansliet: 2018.

Konsekvenser av Covid-19-pandemin för barn som anhöriga och unga omsorgsgivare

Nka Barn som anhöriga

2021:1

ISBN 978-91-87731-69-3

www.anhoriga.se